

Toespraak Nicolas Mansfield ter gelegenheid van de herdenking op 4 mei 2019

Zeer geachte nabestaanden van oorlog en geweld, Joodse gemeenschap van Twente, jongere generaties, aan wie we zo graag willen beloven dat ze nooit in aanraking te hoeven komen met gewapende conflicten en massamoord, beste aanwezigen,

Toen ik zeer onlangs in een museum met allemaal zeer oude spullen –vooral veel beeldjes en maskers- uit verschillende continenten liep, viel me op hoezeer we wereldwijd, ondanks onze verschillen, allemaal hetzelfde zijn. De ontwikkeling van volkeren loopt onafhankelijk van elkaar, in verschillende tijden, parallel. We hebben allemaal de behoefte gehad om een beeld te vormen over het leven na de dood. In onze vroege ontwikkeling hebben we allemaal onze heil en houvast gezocht bij een medicijnman, priester of sjamaan. Om het léven aan te kunnen.

Dit in zowel het oude Egypte, het geïsoleerde Japan, in het beginnende boeddhisme en in Zuid-Amerika voordat Columbus dat werelddeel ontdekte. Allen, wereldwijd, vonden we houvast in een beeld van een hemel, een god, een oorsprong en in het overleven van verschillende soorten strijd. Het overwinnen van ziekte, geweld en de dood en het gedenken van onze helden, verloren geliefden en voorvaderen.

Na de vele gevoerde oorlogen werd er door de eeuwen heen vooral iets gevierd: het aanbreken van vrede, de terugkeer van de overlevenden -koene ridders uiteraard- de triomfen van veld-of zeeslagen, bevrijders werden gehuldigd en gelauwerd. Het einde van de strijd kenmerkte zich doordat we ons weer bezig konden houden met leven in vrijheid, handeldrijven, bouwen, creëren, gezinnen stichten.

VERANTWOORDELIJKHEID

Na twee wereldoorlogen was er definitief wat veranderd. Wij(!) waren veranderd. Naast het herpakken van onze vrijheid vonden we het gaandeweg nodig om te gedenken dat er iets verschrikkelijks was gebeurd. Er was niet alleen vrijheid, maar ook het doordringend besef van een ongekende vernietiging. Vanaf 1961 herdachten we niet alleen onze gesneuvelde soldaten en verzetsstrijders, maar begon ook de volle omvang van de verwoesting tot ons door te dringen.

De atoombom die nodig was om een eind aan de strijd te maken was nieuw, het bommentapijt van Dresden was nieuw, maar de massapsychose die geleid had tot een poging tot uitroeiing van een heel volk op het continent Europa bleek simpelweg ons nuchtere verstand te boven te gaan. De oude, folkloristische xenofobie die zich richtte op de Joden had geleid tot een eruptie, een holocaust die we onze kinderen niet in een paar geschiedenislessen uit kunnen leggen. De Joden zijn eeuwenlang mikpunt geweest maar nu onderwerp van radicale vernietiging. Het heeft zowel daders als getuigen, het niet al te succesvolle verzet tegen de holocaust en de slachtoffers en hun nabestaanden voorgoed veranderd. Het fanatisme waarmee de vijand op de Joden heeft gejaagd geeft aan dat Joden niet alleen zondebok voor alle tegenslag in het leven waren geweest, maar tevens de aanleiding voor de oorlog. Het uitleven van een ongekende machinerie van haat als drijfveer voor de strijd.

Vrijheid is niet slechts een vrolijke polonaise

Ik kan nu, hier staande, in de gegeven minuten, niet teveel ingaan op de haat tegen vreemdelingen die nog altijd voelbaar is en die zich wederom mede tegen Joden richt. Een gotspe! Als we daarvoor kiezen –voor die haat- doen we dat in alle vrijheid, wat aangeeft dat vrijheid niet slechts een vrolijke polonaise is maar vooral een ernstige verantwoordelijkheid. Vrijheid zonder verantwoordelijkheid bestaat niet.

Toen vorig jaar, hier in Enschede, onze opera Die tote Stadt van Korngold in première ging wist ik dat het publiek geraakt zou worden. Niet dat het zo'n gemakkelijke titel, populair of bekend verhaal is. Zelfs een beetje zwaarmoedig, al blinkt het uit in schoonheid en is de kern van het verhaal zeer troostrijk. Het omvat vooral de ongrijpbaarheid van liefde, verlies, de menselijke worsteling met verwarring, en het bevat muziek om je even geheel in te verliezen. Wat ik als cultuurmaker met deze productie vooral heb willen doorgeven is een rotsvast geloof in de wederopstanding, ook al heeft het niets met een religie te maken. 'Glaub, es gibt ein auferstehen' is dan ook een universele seculiere gedachte. Jezelf herpakken na een totaal verlies en opperste verslagenheid.

WEDEROPSTANDING

Het heeft mij vanaf het moment dat ik in Enschede terecht kwam -de eerste maandag na de vuurwerkcramp- beziggehouden: de wederopstanding. Voor de Joodse componist Erich Wolfgang Korngold was zijn wederopstanding na de vlucht uit Europa de filmmuziek in Hollywood, een genre wat hij zo ongeveer in z'n eentje heeft uitgevonden. Zijn opera Dietote Stadt was door de nazi's verboden en Korngold's vader moest na de Anschluss eveneens vluchten. Voor ons zijn er troostrijke woorden in de opera die door Korngold's vader geschreven zijn.

Sterben trennt uns nicht.

Mußt du einmal von mir gehn,

glaub,

es gibt ein Auferstehn.

Ruim na de oorlog, in mijn kindertijd –ik was een nakomeling- bleek stukje bij beetje dat mijn vader zijn tijd in de marine had gediend. Hij vertelde daar zelf niets over en in de loop van de tijd kwam ik er via achter waarom dat was. Mogelijk is dat herkenbaar. Hij keerde niet terug als moedige ridder maar als beschadigd mens. In de bevrijding van de concentratiekampen was hij getuige geweest van datgene wat niet te bevatten is, en vreselijk moeilijk na te vertellen. Datgene wat ons allen -die er meer over te weten komen- heeft veranderd. Onze kijk op mensen om ons heen is veranderd. Ik ben mijn vader vrij vroeg verloren, eerst door scheiding, later door Parkinson en uiteindelijk de dood. Het verhaal is dus zelfs in alle vrijheid nooit verteld. Mijn vader had niet de keuze. Wat hij gezien had was onuitsprekelijk, zeker richting zijn jongste kind. In plaats daarvan drukte hij zich uit in liedjes. Hij speelde jazz contrabas en zong tot zijn Kleine Jongen: 'We'll meet again, don't know where don't know when..'

Toen hij mij, mijn moeder en het huis verliet heb ik hem niet meer terug gezien. We hebben elkaar nooit meer gesproken. We kunnen dus niet anders dan degenen te koesteren die de verhalen wèl konden -en steeds minder nog kunnen- vertellen, voordat de 4 mei herdenking een abstractie wordt. Wij hebben die keuze.

WE'LL MEET AGAIN

In vrijheid kiezen voor de menselijke verhalen, niet de abstracte miljoenen slachtoffers. Niet de jaartallen 40- 45. Niet voor de versmalling van de eenvoudige uitleg van de oorlog, maar de volledige enorme complexiteit ervan inzien en aanvaarden. De getuigenissen, de beelden, de boeken, de plaatsen. De mensen! Het complete echte verhaal, niet de plichtmatige ceremonie alleen. Niet alleen vrijheid vieren, maar ook de juiste keuze kunnen maken: het nooit meer te laten gebeuren. Nog niet een klein beetje.

Es gibt ein Auferstehn!

In de woorden van de Amerikaanse dichteres en universele legende Maya Angelou:

All my work, my life,
everything I do is about survival,
not just bare, awful, plodding survival,
but survival with grace and faith.

While one may encounter many defeats,
one must not be defeated

You may write me down in history
With your bitter twisted lies
You may trod me in the very dirt
But still, like dust, I'll rise.

You may shoot me with your words
You may cut me with your eyes
You may kill me with your hatefulness
But still, like air, I'll rise